

УДК 811.161.2'271.12(477.63-21)

МАЛЮГА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Криворізький державний педагогічний університет, просп. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, Україна (maliuga_natalia@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7956-6987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.20>

Бібліографічний опис статті: Малюга, Н. (2022). Українськомовний простір м. Кривий Ріг і (не)дотримання мовних прав. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 49, 136–146. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.20>.

УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ПРОСТІР М. КРИВИЙ РІГ І (НЕ)ДОТРИМАННЯ МОВНИХ ПРАВ

Анотація. У статті узагальнено результати соціолінгвістичного дослідження (анкетування) динаміки мовної ситуації в м. Кривий Ріг; простежено зміни в оцінці мовного середовища впродовж 2019–2021 рр.

Мета дослідження – установити, наскільки важливим для мешканців Кривого Рогу є вибір мови спілкування, визначити, яка мова домінує в спілкуванні в навчальному та приватному середовищі, а також, спираючись на отримані результати, виявити динаміку мовної ситуації в Кривому Розі. Серед завдань, які ми розв'язували, були такі: виявити оцінку української мови носіями інших мов і споконвічними носіями щодо комунікативної придатності, естетичності, престижності, а також з'ясувати ступінь прихильності мовного колективу до рідної мови. Задля досягнення поставленої мети послуговувалися історико-генетичним методом; із-поміж емпіричних методів обрано анкетування та спостереження; оброблення та узагальнення отриманих даних соціолінгвістичного опитування здійснено методами математичної статистики.

Проаналізовано відповіді респондентів, які свідчать про те, що в місті Кривий Ріг триває за давніми часами конфлікт між двома мовами – українською та російською. Опитані вважають рідною українську мову, вивчають її та послуговуються нею в освітньому процесі, володіють нею краще, ніж російською чи будь-якою іноземною, однак у приватному житті вони частіше обирають російську мову або суржик. Стосовно мови спілкування працівників різних сфер із споживачами їхніх послуг простежено розширення сфер застосування української мови.

Позитивна динаміка взаємодії мов на користь державної в суспільному житті народу України дає підстави до висновку, що мовна політика є раціональною. Практичне значення свого дослідження вбачаємо в тому, що його результати можуть бути застосовані під час інших регіональних соціолінгвістичних досліджень. Перспективним вважаємо здійснення соціолінгвістичних досліджень, респондентами яких стануть представники окремих соціо-, вікових чи професійних груп, що сприятиме накопиченню емпіричних даних про взаємодію мови та суспільства, виробленню дієвих заходів, націлених на виправлення соціокультурних деформацій мовного середовища.

Ключові слова: соціолінгвістичне дослідження, анкетування, мовна ситуація, мовні права, мовне середовище, респондент.

MALIUGA Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Gagarin Avenue, 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine (maliuga_natalia@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7956-6987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.20>

To cite this article: Maliuga, N. (2022). Ukrainskomovnyi prostir m. Kryvyi Rih i (ne)dotrymannia movnykh prav [Ukrainian-language space in Kryvyi Rih city and (non)compliance with language rights]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohiichnoho*

universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 49, 136–146. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.20> [in Ukrainian].

UKRAINIAN-LANGUAGE SPACE IN KRYVYI RIH CITY AND (NON)COMPLIANCE WITH LANGUAGE RIGHTS

Summary. *The article is generalized the results of sociolinguistic research (questionnaire) of the dynamic of the language situation in Kryvyi Rih; traced changes in the evaluation of the language environment in the period of 2019–2021.*

The aim of the research is to determine how important it is to the residents of Kryvyi Rih to choose the language of communication, determine, which language dominates in communication in the educational and private surroundings, and based on the results, analyze the dynamic of the language situation in Kryvyi Rih. Among the tasks that we solved were: to identify the assessment of the Ukrainian language by the speakers of another languages and primordial native speakers in terms of communication suitability, aesthetics, prestige, as well as to determine the degree of favor of the language group to the native language. In order to achieve this goal, we used the historical-genetic method; among the empirical methods questionnaires and observations were chosen; processing and generalization of the obtained dictates of the sociolinguistic survey was carried out by the methods of mathematical statistic.

The answers of the respondents are analyzed, which witness that in the city of Kryvyi Rih there is a long-standing conflict between two languages – Ukrainian and Russian. Respondents consider Ukrainian their native language, study it and use it in the educational process, speak it better than Russian or any foreign language, but in private life they more often choose Russian or surzhik. In relation to the language of communication of employees from different fields with consumers of their service, the distension of the spheres of using the Ukrainian language was observed.

The positive dynamic of the interaction of languages in benefit of the state in the social life of the people of Ukraine allows us to conclude that language policy is rational. We see the practical meaning of our research in the fact that its result can be used in other regional sociolinguistic research. We consider the implementation of the sociolinguistic research to be promising, the respondents of which will be representatives of certain socio-, age or professional groups which will contribute to the accumulation of empirical dictates on the interaction of language and society, the development of effective measures to collect socio-cultural deformations of the language surroundings.

Key words: *sociolinguistic research, questionnaire, language situation, language rights, language surroundings, respondent.*

Постановка проблеми. Баланс чи дисбаланс між компонентами мовної ситуації не є сталою величиною. Зміни мовної ситуації, що склалася в Україні, спричинені коригуванням соціальних умов функціонування мови, розширенням сфери та середовища вживання. Позитивна динаміка вибору мови спілкування не в останню чергу залежить від інтенцій мовців, характеру ситуації спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на гостроту проблеми українські вчені активно проводять дослідження функціонування мов в Україні загалом і на регіональному рівні зокрема, описують мовну ситуацію, що склалася в державі, вивчають причини масової двомовності тощо (В. Брицин, А. Загнітко, Г. Залізняк, Р. Кісь, Л. Масенко, Г. Мацюк, Л. Ставицька,

О. Тараненко, Л. Ткач, Н. Шумарова та інші). Соціолінгвістичні дослідження українських мовознавців здебільшого мають прикладний характер.

Г. Мацюк систематизувала досвід української соціолінгвістичної традиції й окреслила першочергові завдання, серед яких «здійснювати мікросоціологічні дослідження, скеровані на індивіда чи окрему соціо-, вікову чи професійну групи» (Мацюк, 2012, с. 32). З'явилася низка праць, які відповідають цій настанові. М. Вінтонів і М. Бойко проаналізували мовну ситуацію в закладах вищої освіти Донеччини, дослідили соціально-політичні чинники українсько-російського білінгвізму (Вінтонів, 2020). О. Данилевська узагальнила результати соціолінгвістичного дослідження мовного середовища загальноосвітніх

навчальних закладів України, простежила зміни в оцінці мовного середовища шкіл у період від 2006 по 2017 рр. (Данилевська, 2017). Н. Матвеева в дисертаційній праці здійснила соціолінгвістичний опис мовної ситуації столиці, вивчила динамічні процеси використання українського й російського кодів у спілкуванні киян; спрогнозувала перспективи розвитку мовної ситуації та подала рекомендації для розроблення дієвої мовної політики, призначенням якої є попередження конфліктів на мовному ґрунті (Матвеева, 2021).

Мета дослідження – встановити, наскільки важливим для мешканців Кривого Рогу є вибір мови спілкування, визначити, яка мова домінує в спілкуванні в навчальному та приватному середовищі, а також, спираючись на отримані результати, виявити динаміку мовної ситуації Криворіжжя.

Серед завдань, які ми розв'язували, були такі: виявити оцінку української мови носіями інших мов і споконвічними носіями щодо комунікативної придатності, престижності, а також з'ясувати ступінь прихильності мовного колективу до рідної мови. Задля досягнення поставленої мети послуговувалися історико-генетичним методом; із-поміж емпіричних методів обрано анкетування та спостереження; оброблення та узагальнення отриманих даних соціолінгвістичного опитування здійснено методами математичної статистики.

Виклад матеріалу. Дослідження проводили у два етапи: у грудні 2019 р. (минуло 5 місяців від липня, коли набрав чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Закон, 2019), підкріплений Стратегією популяризації української мови до 2030 р. «Сильна мова – успішна держава») та в грудні 2021 р. (після набуття чинності окремих статей згаданого закону, зокрема ст. 10. Вимоги до рівня володіння державною мовою; ст. 23. Державна мова у сфері культури; ст. 26. Державна мова у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження тощо).

Опитування 2019 р. проводили за анкетуванням «Мова сучасного українського міста» (кількість охоплених – 56, учні 10–11 класів). В анкетуванні, проведеному на другому етапі дослідження у грудні 2021 р., узяли участь

120 респондентів віком від 12 до 76 років (дослідження проводили за двома анкетами – «Мова сучасного українського міста» (скоригований варіант) та «Ставлення до українського дубляжу іноземних фільмів»; у першій групі 41 респондент, у другій – 79).

Хочемо одразу привернути увагу до рубрики «Ваші коментарі» (цими коментарями завершувалося анкетування): *«Я зустрічаю людей, які розмовляють суржиком, але, звичайно, більшість розмовляє російською, а ось українською не зустрічала»*, *«майже повсюду існує тільки російська мова, але в деяких великих магазинах є українська, і це непогано, але краще, щоб була одна мова для усіх»*, *«працівники магазинів, кафе рідко вживають українську мову»*, *«у нашому місті мало спілкуються українською мовою, переважно російською»*, *«переважно розмовляють російською»*, *«основна маса людей розмовляє переважно російською мовою»*, *«основна маса в нашому місті розмовляє переважно суржиком»*, *«люди переважно спілкуються суржиком, іноді російською мовою»*, *«більшість розмовляє суржиком»*, *«суржик»*, *«все добре»* (кількісно переважає такий коментар), *«нормально»*, *«нормас»*, *«все буде хорошо»*, *«no comments»*, *«я промовчу»*, *«краще промовчати»*, *«мені байдуже»*. Випускники освітніх закладів, народжені вже в незалежній Україні, демонструють байдужість до мови, не знають своїх мовних прав і не розуміють, чому їх потрібно дотримуватися, не усвідомлюють, що мова – це знаряддя думки, а про будь-яке знаряддя треба дбати, аби воно якнайкраще виконувало свої функції. Гостроту проблеми екології мови викриває один із залишених коментарів: *«Взагалі, мене все влаштовує. Мої батьки переважно розмовляють суржиком або українською, а друзі – частіше російською або також суржиком»*. Респондент демонструє ідентиферентність, а репліка загалом містить інформацію про комплекс проблем, зокрема й таких, що є поза компетенцією соціолінгвістики.

Оскільки «людина живе не просто в природі чи соціумі, а в ціннісно-змістовому універсумі», за висловом О. Сербенської (Сербенська, 2002, с. 17), то в аспекті дотримання екології мови завданням, яке потребує першочергового вирішення, є вироблення механізму

зміцнення позицій державної мови, уведення громадян України в силове поле української мови, укорінення в їхній свідомості розуміння української мови національним надбанням України.

На запитання «Чи готові Ви використувати замість іншомовних слів українські відповідники на зразок: *флеш-моб* – *раптівка*, *лайк* – *уподобайка*, *планшет* – *гортайчик* тощо?» відповідей «так, мені подобається» – 12, «ні, мені не подобається» – 33, «мені байдуже» – 11. Якщо підійти до оцінки відповідей на це досить провокативне для молоді запитання з позицій тенденцій розвитку словникового складу української мови ХХІ ст., то глобалізація вочевидь витіснила (а попросту – задавила) автохтонізацію. Відторгнення валу запозичень-англіцизмів припинилося або принаймні уповільнилося. Носії мови слідує моді, демонструють свої сформовані мовні смаки і зовсім не замислюються над тим, що «... кожний з нас, хто активно оперує мовою, виробляючи ті чи ті слова, форми, конструкції, відповідає за те, якою вона буде структурно, наскільки збережеться її природність, наскільки вона залишиться сама собою» (Сербенська, 2002, с. 20).

Потреба вживання української мови, особливо в приватній сфері, у свідомості більшості криворіжців не пов'язується з базовими цінностями, для них українська мова асоціюється з примусом, як внутрішнім, так і зовнішнім, що загалом залежить від мовної ситуації, що склалася в Україні. Тривалий час ігнорували роль національної мови в державотворчому процесі, наслідки цього особливо відчутні на зросійщених територіях, до яких належить Криворіжжя. Респонденти своїми відповідями демонструють відсутність природного зв'язку з українською мовою. Пояснення причин цього виявляємо в Л. Масенко: «Враження неприродності вживання української мови, ілюзія її нібито «насильницького» впровадження якраз і спричинена порушенням природного зв'язку української мови з її носіями на споконвічній території, тривалими таки насильницькими процесами відчуження українців від своєї мови» (Масенко, 2007, с. 81).

Українську мову назвали рідною 78,5 % опитаних криворіжців, для 14,2 % респонден-

тів рідною є російська мова і лише для 7,3 % рідною є інша мова. Розуміють, але не розмовляють українською – 17,5 %, російською – 7,5 %.

Щодо володіння мовами відповіді респондентів свідчать про домінування російської за всіма показниками (читаю, пишу, розмовляю). Молодь обирає переважно російську за потреби писемної форми спілкування: смс- та інтернет-повідомлення – 70 %, особисті записи – 62 %, інші види писемного спілкування – 72,5 %. Українська мова менш уживана: смс- та інтернет-повідомлення – 21 %, особисті записи – 31,5 %, інші види писемного спілкування – 12 %.

Близько половини учнів – 47,5 % – рідко відчують брак мови, 32,5 % – не відчують браку знання мов, лише 20 % дали позитивну відповідь.

На питання про ставлення до вивісок, вуличних оголошень, виконаних певними мовами, відповіді розподілилися так:

	позитивно	негативно	байдуже
тільки українською мовою	38 %	10 %	52 %
із залученням брендів назв іншими мовами	17,5 %	22,5 %	60 %
тільки іншими мовами	27 %	10 %	63 %
тільки російською мовою	30 %	10 %	55 %

В анкетуванні, проведеному на другому етапі дослідження, взяли участь жителі Кривого Рогу та околиць міста віком від 12 до 76 років (малолітні особи за згодою батьків). Найбільше опитано респондентів віком 40+ (39 %). Загальна кількість опитаних – 41, серед них – 18 чоловіків та 23 жінки.

Згідно з результатами, 29 осіб (70,7 %) визнали рідною мовою українську, 6 осіб (14,65 %) – російську, ще 6 респондентів назвали суржик рідною мовою (14,65 %). Для зіставлення видається цікавим кількісне співвідношення відповідей на питання про рідну мову батьків: 24 особи зазначили українську мову (58,5 %), 14 осіб – російську (34 %), 3 особи – суржик (7,5 %).

Респонденти оцінюють власне володіння різними мовами так:

а) українська мова: 24 (58,5 %) – вільно, 12 (29,3 %) – на достатньому рівні, 5 (12,2 %) вважають, що знання мови обмежене суржиком;

б) російська мова: 23 (56,1 %) володіють вільно, 13 (31,7 %) оцінюють володіння мовою на достатньому рівні, 5 (12,2 %) називають своє російське мовлення суржи́ком, тобто визнають себе суржикомовними (це ті ж 5 осіб, що й стосовно володіння українською висловилися аналогічно);

в) інші іноземні мови: лише 8 осіб (19,5 %) вважають, що їхнє володіння іноземними мовами на достатньому рівні, 18 осіб (43,9 %) оцінюють своє володіння на низькому рівні, та 15 осіб (36,6 %) зізнаються, що взагалі не володіють іноземними мовами.

Спілкування з батьками та близькими родичами в багатьох анкетованих відбувається без дотримання екології мови; змішування субкодів (суржик) є щоденною нормою для 25 осіб (61 %); 10 (24,4 %) послуговуються російською мовою, і лише 6 (14,6 %) – українською.

У процесі освітньої комунікації українська мова домінує: мовний режим дошкільного закладу, а також закладу середньої освіти, де навчалися, назвали українським 21 респондент (51,2 %) та 22 респонденти (53,7 %) відповідно. Російськомовним середовищем був дошкільний заклад для 14 опитаних (34,1 %) та школа для 13 (31,7 %) осіб. Шестеро (14,6 %) заявили про своє постійне перебування у двомовному освітньому просторі. Останній результат (визнання, що мовою навчання були обидві мови – українська й російська) опосередковано засвідчує порушення мовного режиму в освітніх закладах: де-юре заклад з українською мовою навчання, а де-факто – уживання мов у навчально-виховному процесі не контролюване. Наші висновки корелюють із висновками

О. Данилевської, згідно з якими «своєрідність української мовної ситуації полягає в тому, що засвідчена результатами опитування якості мовного середовища шкіл не відповідає задекларованому статусу школи» (Данилевська, 2017, с. 31). Дослідниця обґрунтувала причини соціокультурних деформацій мовного середовища загальноосвітніх шкіл, назвемо лише дві, які можна віднести до прорахунків мовної політики: «не було нормативно закріплено вимогу про обов'язкове дотримання мовного режиму в школах», «не було передбачено відповідальності для керівників навчальних закладів та вчителів, які не тільки не використовують українську мову в позаурочних заходах, а й на уроках» (Данилевська, 2017, с. 35).

Рис. 1 демонструє рівні домінування певної мови в різних аспектах життя респондентів: російська мова переважає в усному й писемному спілкуванні (смс, інтернет-повідомлення) – 23 (56,1 %) та 22 (53,7 %) відповідно, але меншість опитаних послуговується нею під час відвідування державних установ, лікарень тощо – 6 (14,6 %). Українську мову рідко обирають для писемного спілкування – 5 осіб (12,2 %), послуговуються нею під час усного мовлення частіше – 11 (26,8 %), у державних установах користуються переважно нею 24 опитаних (58,6 %). Респонденти говорять «зручною» мовою залежно від ситуації: в актах усної комунікації – 7 (17,1 %), писемної – 14 (34,1 %), в установах – 11 (26,8 %).

Перехід з однієї мови на іншу, на думку більшості респондентів (43,9 %), спричинений мовою співрозмовника (що свідчить про відсутність мовної стійкості), менша частина (41,5 %) орієнтується на ситуацію; а кожен со-

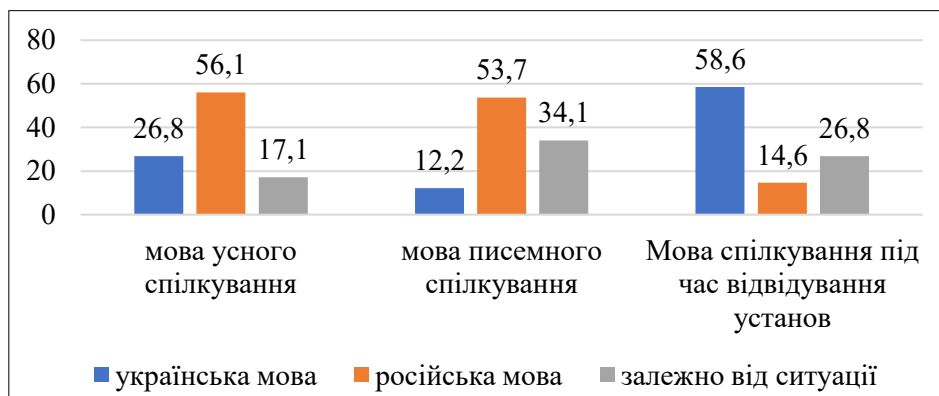

Рис. 1. Мова спілкування в суспільстві (%)

мий не зміг пояснити причини лінгвістичного феномена перескакування з мови на мову. Майже 71% опитаних без складнощів переходить з однієї мови на іншу, тобто «перемикає код», меншість відчуває труднощі.

Відповіді респондентів щодо помилок у мовленні, яких вони припускаються під час переходу з однієї мови на іншу в акті комунікації (див. рис. 2), свідчать про низький рівень критики до своїх умінь та навичок. Відповідь «постійно припускаюся помилок» та «припускаюся помилок у бесіді з носіями різних мов» дали по 2 (4,9 %) респонденти, натомість «інколи» – 14 (34,1 %), «рідко» – 10 (24,4 %). З огляду на те, що 61 % опитаних ідентифікували себе суржикомовними (про що йшлося вище), правдивість наведених в анкетах даних ставимо під сумнів. Крім того, майже третина респондентів (31,7 %) дала відповідь, що не звертає на те уваги, а отже, не контролює своє мовлення. Ця група респондентів, що байдуже ставиться до відповідності свого мовлення літературним нормам, не може уникнути інтерферентного впливу в багатомовному середовищі. Як стверджують М. Вінтонів та М. Бойко, «інколи контролюваність або неконтрольованість респондентами свого мовлення вже не має значення, оскільки вони просто не відчувають різниці між українськими і російськими мовними кодами, сприймаючи їх як єдине джерело мовних засобів» (Вінтонів, 2020, с. 73).

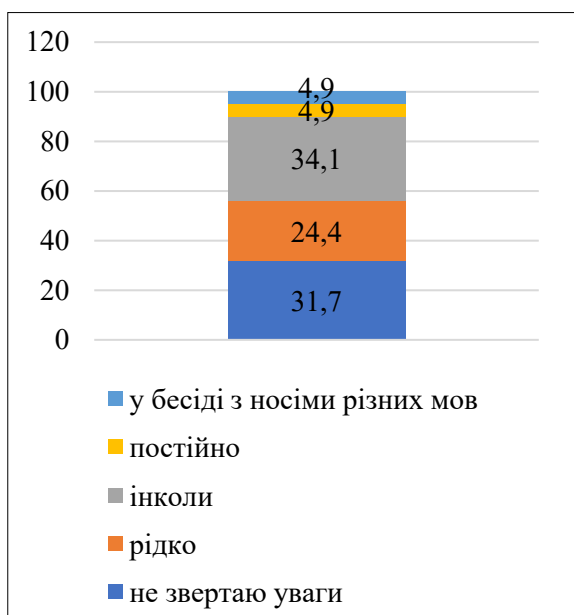

Рис. 2. Помилки при переході з однієї мови на іншу (%)

Неочікуваним виявилися відповіді на запитання про мову вивісок і вуличних оголошень. Тільки українською мовою підтримали 14 респондентів (34,1 %), неприйнятним виявився такий варіант для 1 особи (2,4 %), відповідь «мені байдуже» дали 26 опитаних (63,4 %). До вивісок і вуличних оголошень тільки іноземними мовами ставлення респондентів таке: позитивно – жодної відповіді (0 %), негативно – 4 (9,8 %), відповідь «мені байдуже» дали 37 опитаних (90,2 %). Респондентам, по суті, однаково, яким є мовний простір міста, якою мовою ідентифіковано об'єкти господарювання, якою мовою презентовано товарні знаки та бренди тощо.

Гістограми, представлені на рис. 3 та рис. 4 демонструють, що респондентам однаково зручно читати художню, навчальну літературу, тексти в мережі Інтернет та пресу обома мовами (українською та російською). Деякі респонденти зазначили, що художньої, наукової літератури та інтернет-текстів російською дещо більше, ніж українською. Щодо художньої літератури, то відповіді на запитання про мову, якою зручно читати, і мову, якою доводиться читати, ідентичні; «тільки українською» указали 9,8 % опитаних, «тільки російською» – 12,2 %, а не відчувають різниці 78 %. Кількість респондентів, яким доводиться читати пресу українською (19,5 %), більше ніж удвічі вище від тих, кому зручно читати українською (7,3 %), що може свідчити про свідомий вибір на користь джерела, яке відповідає запитам пошуку інформації та якому довіряють. Натомість кількість респондентів, яким доводиться читати російською (4,9 %), значно нижча від тих, кому нею читати зручно (12,2 %). Відсоток опитаних, кому зручно читати медійні тексти обома мовами, трохи перевищує відсоток тих, кому з різних причин доводиться читати обома мовами – 80,5 % проти 75,6 %.

Розширення сфери функціонування української мови, зокрема в освітній сфері, наочно демонструють відповіді опитаних, які стосуються навчальної літератури. Зручно читати тільки українською 31,7 % респондентів, тільки російською – 19,5 %, не бачать для себе різниці 48,8 % анкетованих. Досить суттєво відрізняється процентне співвідношення

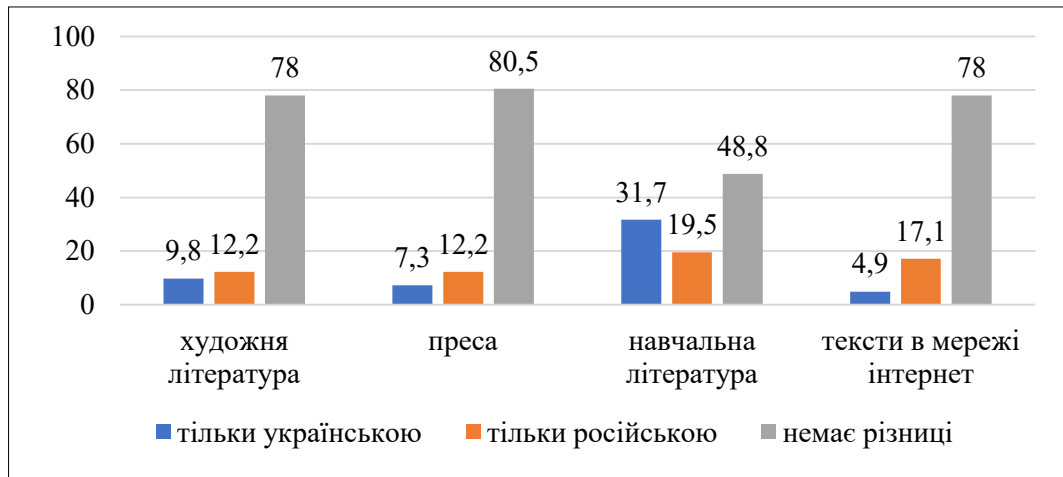

Рис. 3. Мова, якою зручно читати (%)

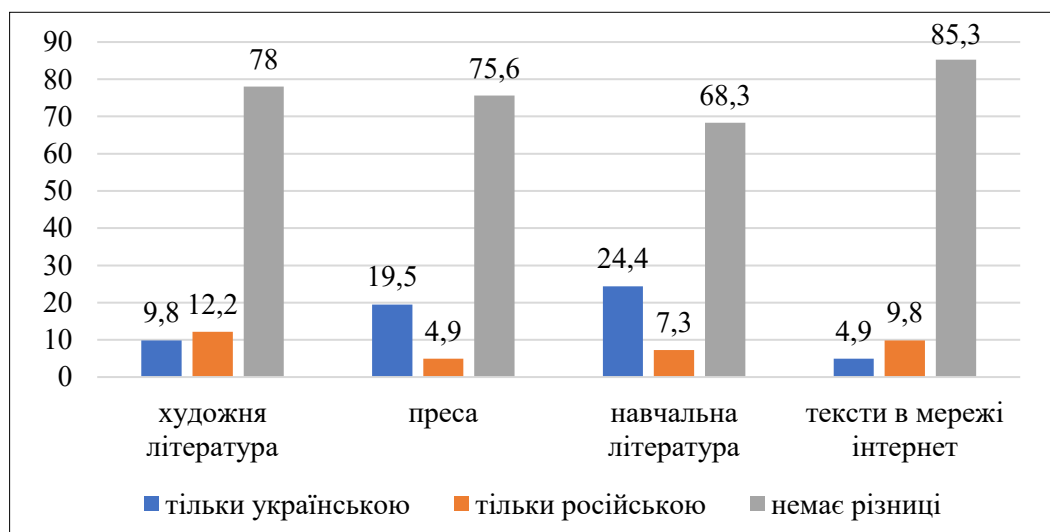

Рис. 4. Мова, якою доводиться читати (%)

відповідей на запитання про мову, якою доводиться читати задля формального й неформального навчання. «Тільки українською» вказали 24,4 % опитаних, «тільки російською» – 7,3 %, а не відчувають різниці 68,3 %. Оскільки освітній процес забезпечувано здебільшого українською мовою, відсоток тих, хто надає перевагу в читанні навчальної літератури українською, зростає; однак високий відсоток тих, кому доводиться читати обома мовами, на нашу думку, може свідчити про недостатню забезпеченість суспільства українськомовною навчальною літературою, яка відповідає усім запитам різновікових категорій громадян.

У мережі інтернет для містян Кривого Рогу українській мові практично немає місця: відсоток респондентів, які хотіли б мати вільний вибір продукту українською

мовою і які реально його споживають, український – 4,9 %. Зручно читати тільки російською 17,1 % респондентів, а доводиться читати – 9,8 %. Інтернет є лінгвосередовищем, де можна простежити яскравий вияв тенденції до орозмовлення літературних мов, у ньому протікають процеси лібералізації вибору лінгвальних засобів для передавання будь-якої інформації. Тож цілком закономірно, що немає різниці, якою мовою читати – українською чи російською – 78 % респондентів, а доводиться читати з огляду на потребу в актуальній інформації 85,3 % опитаних.

Російська мова для багатьох криворіжців є рідною, хоч і не етнічною. Однак не вбачають потреби покращувати знання російської майже $\frac{2}{3}$ опитаних (61 %). Високий відсоток зумовлений кількома чинниками: з одного боку, респонденти вважають свій рівень

володіння просунутим, хоч можуть і помилятися при цьому, з іншого, – свідомо відмовляються від спілкування російською, не бачать перспективи застосування своїх знань, намагаються свої зусилля спрямувати на вивчення тих іноземних мов, які є більш престижними, так би мовити, економічно вигідними. Охоче б удосконалювали свою російську 19,5 % респондентів, такий же відсоток тих, хто не має на це часу. Із задоволенням покращили б своє знання української 53,6 % респондентів та будь-якої іншої іноземної мови, крім російської, – 63,4 %. Як свідчить аналіз анкет, не потрібно працювати над своєю українською 24,4 % опитаних, рівнем знань іноземної мови задоволені 9,8 %. Не мають часу на вдосконалення навичок володіння державною мовою (а для більшості й рідною) 22 % опитаних громадян України, а іноземною – 26,8 %.

43,9% опитаних негативно ставляться до використання українських відповідників замість нових запозичень, третина респондентів (34,1 %) виявляє байдужість до цього питання, їм однаково, а підтримують пошук автентичних одиниць лише 22 % учасників анкетування.

Відповіді респондентів на питання, що стосується мови спілкування працівників із відвідувачами, засвідчують систематичне недотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зокрема ст. 30. Державна мова у сфері обслуговування споживачів, ст. 33. Державна мова у сфері охорони здоров'я, ст. 36. Державна мова у сфері транспорту та ін. (хоч в окремих частинах цих статей і зазначено, що «на прохання клієнта / особи / пасажера ... персональне / індивідуальне обслуговування може здійснюватися також іншою мовою, прийнятною для сторін») (Закон, 2019). Однак, на жаль, часто клієнт не просить відходити від норми й духу закону, націленого на розширення сфери застосування української мови, клієнт сам українськомовний, його мовними правами зухвало нехтують. Результати відповідей щодо мови спілкування працівників різних сфер із відвідувачами такі: переважно українська – 46,3 %, переважно російська – 12,2 %, та мова, якою спілкується клієнт – 41,5 %.

Наприкінці грудня 2021 року, напередодні новорічно-різдвяних свят, коли є час для пере-

гляду улюблених і нових фільмів, здійснено ще одне дослідження, метою якого було виявити ставлення українців різних поколінь до українського дубляжу іноземних фільмів, зокрема й старих, добре відомих широкому загалу.

Методом збору інформації обрано онлайн-анкетування за допомогою Google форми. Вибірку характеризують такі ознаки: стать, вік, місце проживання, освіта. Усього опитано 79 респондентів, серед них 53 жінки та 25 чоловіків, одна людина побажала не вказувати свою стать. Вік респондентів від 12 до 62 років. У відсотках найбільшу кількість становлять люди, яким 21 рік – 13 осіб (16,5 %). Представляємо віковий розподіл респондентів: від 12 до 17 років – 17 осіб (21,5 %); від 18 до 30 років – 43 особи (54,4 %); від 31 до 50 років – 12 осіб (15,2 %); від 51 до 62 років – 7 осіб (8,9 %).

Зазначимо, що близько половини респондентів (46,8 %) дуже часто дивиться іноземні фільми, 36,7 % опитаних переглядають їх декілька разів на місяць і лише 16,5 % – майже не дивляться. На запитання про переваги в мові дублювання найбільший показник у російської мови – 48,1%; 36,7% анкетованих обирають українську мову; 15,2% надають перевагу мові оригіналу, і варто зауважити, що такий перегляд фільмів обирають люди віком від 12 до 30 років. Пояснюємо це зростанням зацікавлення до вивчення іноземних мов.

Анкетування показало, що опитувані перевагу надають дублюванню українською (67,1 %), а не трансляції мовою оригіналу з використанням українських субтитрів (32,9 %). Українська мова стає перешкодою для відвідування кінотеатрів лише для 13,9 % опитуваних, 86,1 % не пов'язують її з якимись перешкодами.

В анкеті ми поставили запитання «Якій відеоплатформі надаєте перевагу?». На першому місці опинився YouTube (46,8 %), на другому – Netflix (25,3 %), на третьому – інші відеоплатформи, закриває ряд Megogo. І тільки 6,3 % респондентів готові відмовитися від улюбленої платформи, якщо на ній буде відсутня функція перегляду кінострічок із використанням українського дубляжу.

Стосовно того, наскільки українське дублювання зберігає оригінальність кінокартин, ми отримали такі результати: 81 % опитаних

уважають, що можуть бути деякі відмінності, 13,9 % указують на те, що дублювання повністю передає сюжет фільму, а 5,1 % анкетованих узагалі не погоджуються, що є відповідність.

Під час озвучування фільмів актори українського дубляжу нерідко використовують специфічний національний політизований гумор, зрозумілий лише громадянам України, згадують відомих українців, нехтуючи оригінальністю. Позитивне ставлення до цього мають 67,1 % опитуваних, решта (32,9 %) незадоволені таким рішенням команди, причетної до дубляжу.

40,5 % респондентів мають проблеми з розумінням діалектизмів, які використовують для передачі територіального колориту, а в 59,5 % не виникає проблем зі сприйманням. Крім того, із червня 2019 року почали діяти нові правописні правила, наслідком яких є деякі зміни у вимові слів іншомовного походження, передусім власних назв, що робить некомфортним перегляд фільмів для 64,6 %, лише 35,4 % опитаних мають нейтральне ставлення до цих змін. Варто зауважити, що найбільше проблем зі сприйманням нової вимови давно відомих слів (наприклад, *иниий проєкт*) у групі людей від 51 до 62 років (85,7 % – заважають зміни, 14,3% ставляться нейтрально), а також у групі підлітків та юнаків від 12 до 17 років (70,6 % – заважають зміни, 29,4 % – не відчувають дискомфорту). 62,8 % молодих людей у віці від 18 до 30 років також мають проблеми адаптації до змін, а думки людей вікової групи від 31 до 50 років з цього приводу розподілилися рівно навпіл.

Щодо обов'язкового дублювання фільмів українською мовою 62 % респондентів відповіли, що ознайомлені з цією закріпленою законодавчо вимогою, а 38 % – узагалі про це не чули. Наводимо таблицю зі зведеними результатами відповідей на запитання про обізнаність із вимогою чинного законодавства, що стосується обов'язкового дублювання фільмів українською мовою (за віковими групами).

	Ознайомлені	Не ознайомлені
від 12 до 17 років	23,5 %	76,5 %
від 18 до 30 років	65,1 %	34,9 %
від 31 до 50 років	91,7 %	8,3 %
від 51 до 62 років	85,7 %	14,3 %

Можемо зробити висновок, що дорослі люди та люди поважного віку більш обізнані у сфері законодавства, прямо чи опосередковано пов'язаного з мовою (зокрема Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Закон, 2019), де в ст. 23 йдеться про те, що «мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова»), найгірший показник у підлітків та юнаків. Як свідчать результати опитування, ставлення до такої вимоги нейтральне у 57 % опитаних, 32,9 % визнають її важливою, а 10,1 % узагалі не підтримують. Люди у віці від 31 до 62 років розуміють важливість таких дій із боку держави, саме тому не мають негативного ставлення.

На деяких державних телеканалах досі пропонують для перегляду російськомовні фільми / серіали, демонстрацію яких супроводжують українські субтитри. 53,2 % респондентів мають сформоване позитивне ставлення до такого явища, 34,2 % відповіли, що їм байдуже, і лише 12,6 % дали негативну оцінку. Для 45,6 % не важливо, чи дубльовані російські фільми / серіали українською мовою, 29,1 % узагалі проти такого перекладу, лише 25,3 % опитаних вважають, що потрібно дотримуватися закону та дублювати всі фільми.

Для розуміння внутрішньої мотивації таких відповідей респондентів нам здається доречним звернутися до практичного досвіду відомої дослідниці мовної ситуації в Україні Л. Масенко. Мовознавиця зауважує, що вітчизняна «культурна політика зосереджується на підтримці застиглих музейних форм культури», а вона має поєднуватися з повсякденною практикою створення українськомовного середовища, відтак кошти «значно результативніше спрацювали б на українську національну ідею», якби їх вклали у виробництво мультфільмів і переклади зарубіжних мультфільмів українською мовою (Масенко, 2007, с. 80).

На запитання «Чи потрібно дублювати старі радянські фільми, з яких деякі репліки вже стали крилатими висловами?» ми отримали передбачувані відповіді. 87,4 % респондентів вважають, що такі фільми не потрібно дублювати українською, і 12,6 % опитаних (серед них лише підлітки, юнаки та молоді люди) дали ствердну відповідь.

Ще 10 років тому Г. Мацюк наголошувала на потребі знайомити широкий загал з отриманими результатами про аспекти взаємодії мови та соціуму, умотивовуючи тим, що саме ці знання «сприятимуть розвитку мовного світогляду громадян, культурі їхнього лінгвістичного та політичного мислення й допомагатимуть зрозуміти маніпуляції провладних політиків» (Мацюк, 2012, с. 33). Як свідчить стан реального використання української мови в Кривому Розі, аналіз тенденцій розвитку деформованої мовної ситуації, така настанова не втратила своєї актуальності. Задля дотримання мовних прав громадян уважаємо за необхідне розглядати комунікативний простір міста в аспекті екології мови.

Висновки. Отримані результати дозволяють нам зробити певні узагальнення. У місті Кривий Ріг триває за давніми часами конфлікт між двома мовами – українською та російською. Незважаючи на те, що більшість батьків опитаних та самі респонденти вважають рідною українську мову, вивчали / -ють її та послуговувалися / -ються нею в освітньому процесі й володіють нею краще, ніж російською чи будь-якою іноземною, у приватному житті вони частіше обирають російську мову або суржик.

Здебільшого респонденти можуть користуватися обома мовами та переходити з однієї на іншу без особливих проблем, хоч і припускаються у своєму мовленні помилок. Більшість із задоволенням покращила б свої знання з української та іноземної мови. Читати

респондентам зручно як українською, так і російською мовою. Медійні тексти опитаним однаково зручно сприймати обома мовами, натомість фільми, мультфільми та серіали обирають із якісним дубляжем українською. Опитані жителі Кривого Рогу усвідомлюють важливість обов'язкового дублювання іноземного кінопродукту рідною мовою. Актуальним залишається питання дублювання відомих радянських фільмів.

Стосовно мови спілкування працівників різних сфер із споживачами своїх послуг більшість анкетованих зазначила, що вони послуговуються українською мовою або мовою, якою говорить клієнт / відвідувач, що свідчить про розширення сфер застосування української мови.

Позитивна динаміка взаємодії мов на користь державної в суспільному житті народу України дозволяє робити висновки, що мовна політика є раціональною. Практичне значення свого дослідження вбачаємо в тому, що його результати можуть бути застосовані під час інших регіональних соціолінгвістичних досліджень. Перспективним вважаємо здійснення соціолінгвістичних досліджень, респондентами яких стануть представники окремих соціо-, вікових чи професійних груп, що сприятиме накопиченню емпіричних даних про взаємодію мови і суспільства, виробленню дієвих заходів, націлених на виправлення соціокультурних деформацій мовного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

- Вінтонів М., Бойко М.** Мовна ситуація в освітньому просторі Донеччини на початку XXI ст. *Mundo Eslavico*. 2020. № 19. С. 61–75.
- Данилевська О. М.** Мовна ситуація в загальноосвітніх навчальних закладах України (за результатами соціолінгвістичного дослідження). *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24(2). С. 28–43.
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019. № 2704-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
- Матвєєва Н. Р.** Українсько-російський білінгвізм і диглосія в сучасному комунікативному просторі Києва : дис. ... доктора філософії : 035 Філологія. Київ-Тернопіль, 2021. 239 с.
- Масенко Л.** (У)мовна (У)країна. Київ : Темпора, 2007. 88 с.
- Мацюк Г. П.** Соціолінгвістика як інтеграційний напрям досліджень в умовах сучасної парадигми : міжнародний досвід й українська перспектива. *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 28–34.
- Сербенська О.** Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 17–20.

REFERENCES

- Vintoniv, M., Boiko, M.** (2020). Movna sytuatsiia v osvitnomu prostori Donechchyny na pochatku XXI st. [Language Situation of Higher Education in the Donetsk Region at the Beginning of the Twenty-First Century]. *Mundo Eslavo*, 19, 61–75 [in Ukrainian].
- Danylevska, O. M.** (2017). Movna sytuatsiia v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (za rezultatamy sotsiolingvistychnoho doslidzhennia) [Language situation in secondary schools of Ukraine (according to the results of sociolinguistic research)]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva – Notes from Ukrainian linguistics*. (Issue, 24(2)), (pp. 28–43) [in Ukrainian].
- (2019) *Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi»* [Law of Ukraine «About ensuring the functioning of the Ukrainian language as a state language»] vid 25.04.2019. № 2704-VII. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
- Matveieva, N. R.** (2021). Ukrainsko-rosiiskyi bilinhvizm i dyhlosiia v suchasnomu komunikatyvnomu prostori Kyieva [Ukrainian-Russian bilingualism and diglossia in Kyiv modern communicative space] (Dissertation Doctor of Philosophy : 035 Philology). Kyiv-Ternopil [in Ukrainian].
- Masenko, L.** (2007). (U)movna (U)kraina [(C)onditional (U)kraine]. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].
- Matsiuk, H. P.** (2012). Sotsiolingvistyka yak intehtratsiinyi napriam doslidzhen v umovakh suchasnoi paradyhmy : mizhnarodnyi dosvid y ukrainska perspektyva [Sociolinguistic as an integration way of research in the modern paradigm: international experience and Ukrainian perspective]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Philological sciences* (Vol. 137), (pp. 28–34) [in Ukrainian].
- Serbenska, O.** (2002). Suchasna ukrainska terminohrafiia i problemy ekolohii movy [Modern Ukrainian terminography and problems of language ecology]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii» – *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. Series «Problems of Ukrainian terminology», 453, 17–20 [in Ukrainian].